

אני כותבת את הקטע הזה בט' באב. אמנם הדבר לא נעשה במכוון ובכל זאת, נדמה כי אין זה מקרי. שהרי בכי מקרה שייך הקטע הזה לט' באב, זמן של קינה על חורבני הבית, שיא של בכי ונהי ויללה. זמן של תהיה על קטנות אנושית ואלוהית. יום שאינו כרוך דווקא בדין או בסליחה, אלא בהכרה, הכרה בצער; הכרה בעוול עצום מדי. כשאני יושבת בט' באב וכותבת על המפה שאיתן הכין, ובה פרטי ההרס של אדמת מריבה, אני חושבת על בכי ונהי ויללה. ואני חושבת על דאוד, שעוד מעט אספר לכם מעט עליו, ותוהה האם נוכל לבכות יחד, כקהילה של צער, על המפות ועל האין-מפות. על הבתים החרבים ועל "פני השטח" וגם על "השטח הפנימי" – שקיבלו קווי מתאר של מפות חלקיות. מפות פנימיות.

אבל לפני שאספר על דאוד ועלי, אזכר בסיפור-בכי שסיפר לאחרונה ארז ביטון. זהו אחד הזיכרונות היחידים שזכורים לו מן הזמן שלפני אבדן ראייתו. בזיכרון שתי נשים המצויות בלוד, ועומדות בפתחו של בית אחד. מן הצד הפנימי, אמו של ביטון ומן הצד החיצוני אשה אחרת, שגם היא דוברת ערבית. שתיהן בוכות ובוכות. בוכות, בוכות, בוכות, כלשונו של ביטון ובקולו הסדוק. זו הגיעה לאחרונה מאלג'יריה בספינה מטלטלת, לבית שאינו שלה וזו הותירה לאחרונה את ביתה על כל החפצים ונמלטה על נפשה. משהגיעה האישה שעמדה מחוץ לבית – אמרה לה אמו של ביטון בטבעיות שתקח את הבית חזרה, כמובן, שהרי זה הבית שלה. לא היה לה כל ספק בזה, הוסיף ביטון. אבל האישה ידעה שלא תוכל. שכבר אינה יכולה. ולכן רק בכתה ובכתה. אולי לקחה דבר או שניים, אולי מחבת או מזכרת כלשהי. ואז הן עמדו בפתח הבית ובכו יחד בערבית ובכו ובכו.

אני יושבת בט' באב וחושבת על מפות ועל שמות ועל מספרים ועל נקודות אדומות ועל נקודות כחולות. ואני חושבת על הדרך לקשר אותם למפות פנימיות: לורידים, לכבישים עוקפים הנעים סביב הלב, לשירים שנקפצים בפחד סביב הסרעפת. לנימים הדקים הדקים שניתן לפעמים לראות מבעד לעור, לשירים שנכתבו, לזיכרונות, לפחדים שאחרים הטביעו בנו, לחספוס שקיים אצל רובנו כמין נכות שסיפרו לנו כי היא הכרחית להשרדות. איך מקשרים בין כל אותם קווקוים אדמדמים או תכלכלים, נחלים, שבילונים, כבישים, עורקים, אוטוסטרادات, גבעות והרים. נדמה שזה כבר הרחק הרחק משאלה של צדק או מידע.

אני תוהה כיצד לאפשר לנפש להכיל פרטים קשים, מבלי לחשוש שיחמסו את אלו שלה; כך וכך בתים שנהרסו, בתים ששימשו כבתים לפולשים, כפרים שרוקנו ונהרסו לאחר כיבושם, אנשים שהוברחו, שברחו, שהומתו, שהיטלטלו, פליטים ונפליטים המגיעים לכאן ופליטים הנפליטים מכאן שביתם חרב עליהם ותנועות של עקירה והעקרות שהתרחשו וסובבו כששדות שלף נשתלו והגי שבועות נחוגו וכרמים נטעו ויקבים נחנכו ושירים נכתבו והיספוס מייבש ומכמיש, שחשבו כי הוא הכרחי, נלמד ותורגל.

אני תוהה כיצד נותנים לסיפורים להישזר, איך נסוגים לאחור ומדברים בזה מתוך שותפות.

אני חוזרת לט' באב ולבכי ולנהי וליילה. אל אמו של ארז ביטון שקוננה יחד עם רעותה.

אולי אפשר לבכות עתה. אולי יש להרטיב את המפות, לרכך את הנייר ולתת למילים להיות נזילות "פִּלְגֵי מַיִם הוֹרִידוּ דְמָעָה פְּנַחֵל", כתוב באחת הקינות, "כִּי אוֹת בְּקִשָּׁת לֹא נָתַן לָנוּ"¹.

בתחילת דברי הבטחתי שאספר על דאוד ועלי. ועל התהייה האם יכול להיות שבכי משותף על המפות ועל האינ-מפות יכול להיות מועיל. אינני בטוחה שהדברים יוכלו באמת להקשר, אבל את מה שאני יכולה לספר על דאוד ועלי ועל המפגש בינינו ועל החלום שחלמתי בעקבותיו – אספר: את דאוד פגשתי מזמן, לפני יותר מעשור, כאשר ערכתי תחקיר על כפר קאסם. בסופו של דבר, סרט שהתכוונו לעשות על אודות הכפר ועל החורבן שארע שם לא הוסרט, אבל דברים שסיפרו לי אנשים מכפר קאסם נותרו כתובים במילים מועטות ומעוררי מחשבה.

באחד מימי התחקיר ישבנו עם דאוד במשרדו והוא סיפר על האופן שבו הפך לעורך דין. ובין לבין סיפר, כבר אינני יודעת למה סיפר דווקא זאת, שבזמנו לא למדו גאוגרפיה כחלק מתוכנית הלימודים בערבית בבתי-הספר. אחר כך המשיך וסיפר דברים נוספים שחלקם קשור בדרכו המקצועית וחלקם בשאלת הזיכרון בכפר קאסם. אבל דווקא האמירה ההיא על אודות הגיאוגרפיה העסיקה את מחשבותי ונתרה כמין סימן. אולי קרה באותה העת מה שקורה כאשר יש סיפור קשה עד כדי כך שלא ניתן באמת לספרו, כמו הסיפור של כפר קאסם. כלומר שדווקא הדברים הקטנים והשוליים ביותר מעסיקים את המחשבה, ודווקא הם נותרים מטרידים ומעוררים תימהון, כמו ורידים דקיקים במפה שלא צויירה.

בנסיעה במכונית לאחר הריאיון, דמיינתי חיים ללא גיאוגרפיה. חיי מישור תחום שאפלה בוקעת מכל צדדיו, חיים שטוחים בלי הר או גיא, בלי ואדי או ים. חיים במישור תחום שהנסיעה ממנו ואליו אינה מקשרת בין פרטים, בין פה לבין שם. כמו משפט שלא יכול להיכתב. לאחר כמה לילות חלמתי על מפות שלימדו אותי בזמן הצבא, בסדרת ניווטים באזור ג'וערה. התגוררנו בבסיס רפאים צבאי עשוי בתי אבן יפהפיים, למדנו בעל פה סיפורי דרך שכללו הגעה מ"קבר שיח" ל"שיחי צבר", מהם ל"חירבה" ול"באר". צעדנו מן האחד לשני בלילה כסהרורים בין מילים חלולות. דבר-מה חולל בנו; גאוגרפיה ריקה.

בחלום אני ודאוד יחד. כבר איננו במשרד עורכי הדין שלו אלא עומדים בבקעה כשסביבנו גבעות רכות, בדיוק כמו אלו שניתן למצוא בעמק השלום, ליד ג'וערה, והשטח היה מכוסה מפה מקצה עד קצה ודרכה צמחו ובצבצו צמחים וצמחו גם מעט עצים והיו גם מחסומי פרות וגדרות שתחמו את שטחי המרעה, שחלקן היו מחשמלות. וכשזונו, אני ודאוד, השמיעה המפה צליל של נייר מתקמט, אבל לא נקרעה. ועקבנו אחר הצבעים הדהים החומים-ירוקים שהפרידו – מעגלים מעגלים, אוכפים אוכפים, בין הר וגיא, ועקבנו אחר ההבדל בין צבע תכלת של נחל לבין צבעי הגדות. דאוד אמר לי שאת כל זה הוא לא זכה לראות אף פעם. וחשבתי שזה מוזר שזה עושה רעש ולא נקרע. לאחר

¹ מתוך קינה לט' באב שמחברה אינו ידוע. תחילתה במילים "עד אָנָה בְּכִיָּה בְּצִיּוֹן וּמִסְפֵּד בִּירוּשָׁלַיִם".

מכן הכול החל להיטשטש. אולי היטשטש הכול מהעצב שעטף את שנינו.

כך עמדנו על המפה, גבנו למחנה ג'וערה שהיה פעם כפר, פנינו לעבר עמק השלום, ובתווך גדרות מרעה מחשמלות. שם הנחנו רגע ראש זה על כתפו של זה. והנחל המצוייר על המפה הפרושה תחת רגלינו, זו שכיסתה את כל השטח, החל לטפטף מים כחולים. והמפה הלכה והתכרכמה, הלכה ונרטבה הלכה ובכתה "וְעַל אֵלֶּה אָנֹכִי בֹכֶיָה וְלִפֵּי נַהֵם נְהִימוֹת, וְאֶקְרָא לְמִקְוֵנוֹת וְאֶל הַקְּמוֹת"². תחילה נרטבו אצבעות רגלינו, של דאוד ושלי, ולאחר מכן הלכו המים וגבהו, הלכו וגבהו, פלגי מים הורידו דמעה, כנחל.

זהו החלום שנחלם בעקבות דבר-מה קטן שסיפר לי דאוד. שנים שאני הולכת במדינה הזו וקוראת מפות כפולות. כפולות ומשולשות, חיצוניות ופנימיות. במדינה הזו שיש בה מחיקות מרובות כל כך ושכחות של שפות ושכחות של מסורות.

אני יושבת בט' באב ומסיימת לכתוב את הקטע הזה ומתבוננת במפה שאיתן הכין. יש בה שני צבעים וכל מה שקיים צבוע באפור כרקע וכל מה שנחרב מנוקד באדום.

מקצה המפה אני קוראת לארז ביטון על קולו הסדוק (קולו סדוק כאילו העיוורון השפיע באופן כלשהו על קולו). לשוב ולספר על רגע קדום ובו שתי נשים בוכות בערבית על סיפו של בית. נדמה לי שמשם, מבין הדמעות והקינות, מבין הנקודות האפורות הנקודות האדומות שבילי הוורידים, הכבישים העוקפים, הנימים הנחלים התכלכלים, מתוך ההכרה הכואבת הבוכייה הזו, יוכל דבר-מה להיקוות.

שמנקודה כזו, יכולים דברים להיות מובנים כראויים לבכי. ושמכאן, דיבורה של קהילת צער יכול לתהות ולשאול ולהתריס ולקונן, איכה, איכה?

² קינת "מי ייתן ראשי" מאת רבי קלונימוס בן יהודה.